

АНАЛІТИЧНИЙ РАКУРС

І. Беззуб, наук. співроб., НЮБ НБУВ

Наставництво в Україні: нові аспекти

Родина – єдине природне середовище для гармонійного і безпечного розвитку дитини, розкриття її потенціалу і закладання підґрунтя для суспільно активного дорослого життя.

У період, коли країна переживає один із найважчих етапів своєї історії, питання соціального захисту дітей, позбавлених батьківської опіки або тих, хто постраждав від наслідків війни, стає вкрай актуальним. Тисячі українських дітей і молоді залишилися без належної допомоги та підтримки. Військові дії, примусова депортація та складні життєві обставини поставили їх перед серйозними викликами, з якими вони змушені боротися самотужки.

Наприкінці 2024 р. уряд України затвердив Стратегію забезпечення права кожної дитини на зростання в сімейному оточенні на 2024–2028 рр., яка є частиною реформи деінституціалізації – трансформації системи догляду і виховання дітей, яка має на меті забезпечити право кожної дитини на сім'ю та розвиток соціальних, освітніх, медичних та інших послуг на рівні громади, що передбачено євроінтеграційними зобов'язаннями держави.

Стратегія враховує контекст повномасштабної війни і пов'язані з нею виклики, зокрема підвищення ризиків для родин з дітьми опинитись у складних життєвих обставинах через вимушене переміщення, втрату майна і доходу, психологічну та фізичну травматизацію тощо.

У разі успішної та повної реалізації Стратегії прогнозується, що до 2028 р.:

- 95 % дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, зростатимуть в сімейному оточенні;

- на 30 % зменшиться кількість дітей, які отримують інституційний догляд та виховання (на 80 % – дітей до 3-х років) порівняно з показниками 2023 р.;

- на 30 % більше дітей з інвалідністю та/або з особливими освітніми потребами отримуватимуть соціальні, медичні і освітні послуги у громадах¹.

До 2028 р. маємо повністю змінити підхід: замість утримання дітей в інституційних закладах – розвиток сімейних форм виховання, замість формальної допомоги – індивідуальна підтримка кожної родини, запровадження якісних соціальних послуг у кожній громаді, створення механізмів екстреної допомоги родинам, які опинилися у складних життєвих обставинах, наголосила голова Координаційного центру з розвитку сімейного виховання та догляду дітей І. Тулякова. За її словами, зменшення кількості дітей в інституціях – це питання не лише статистики, а головне – якості життя кожної дитини².

У Міністерстві соціальної політики, сім'ї та єдності України, коментуючи ухвалення Стратегії, також зазначають, що епоха інтернатів має остаточно стати минулим для України.

Серед цілей Стратегії – забезпечити успішну інтеграцію в суспільство дітей та осіб, які мають досвід інституційного догляду та виховання, перебування в сімейних формах виховання.

Станом на 2025 р. в інтернатних закладах в Україні залишається 25 620 дітей, заявила експертка проєкту Секретаріату уповноваженого Верховної Ради України з прав людини С. Березівська³.

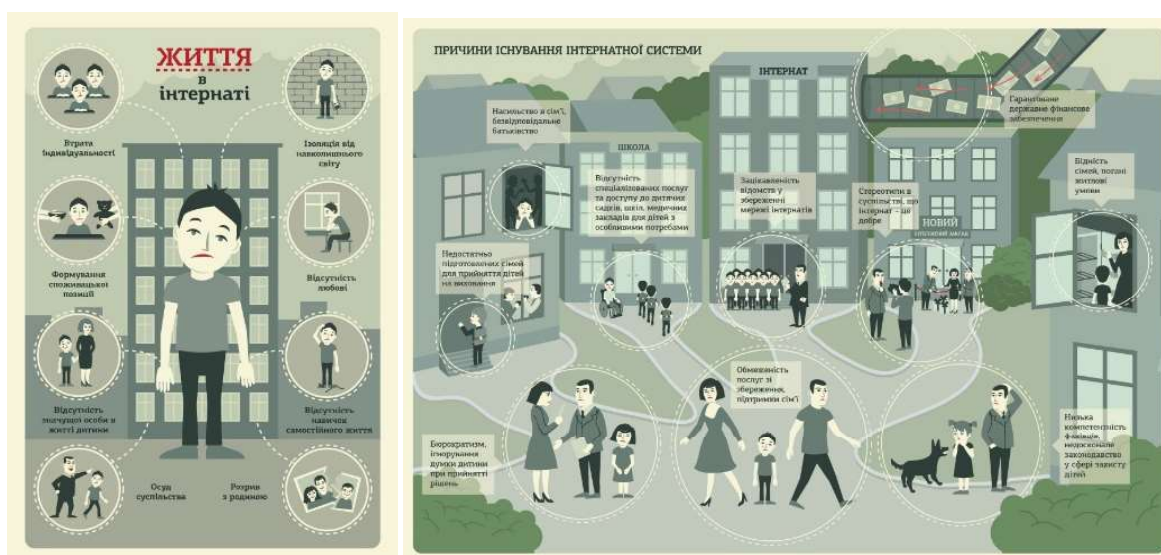
¹Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1201-2024-%D1%80#Text>

² Офіційний вебсайт Міністерства соціальної політики, сім'ї та єдності України. URL: <https://www.msp.gov.ua/press-center/news/ukhvaleno-stratehiyu-zabezpechennya-prava-kozhnoyi-dytny-na-zrostannya-v-simeynomu-otochenni>

³ Вебсайт «Укрінформ». URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3987920-v-internatah-vihovuutsa-ponad-25-tisac-ukrainskih-ditej-ofis-ombudsmena.html>

При цьому діти, які виховуються в інтернатах, стикаються з низкою викликів, що ускладнюють їхню інтеграцію в суспільство, наголошує директор БФ «Глобал2000 дітям України» Ю. Конотопцева. За її словами, це насамперед відсутність навичок самостійного життя (багато дітей, особливо ті, хто тривалий час перебував в інтернатних закладах, не мають необхідних навичок для самостійного проживання, таких як: приготування їжі, управління фінансами, догляд за собою); соціальна ізоляція (проживання в інтернатах обмежує можливості для соціалізації та інтеграції в суспільство, що призводить до ізоляції та браку соціальних зв'язків);

стигматизація та упередження (у суспільстві досі існують стереотипи та упередження щодо дітей-сиріт, що ускладнює їх інтеграцію у громади та прийняття їх як рівноправних членів суспільства); нестача підтримки у громадах (багато громад не мають розвиненої інфраструктури та послуг підтримки для дітей-сиріт, таких як: доступне житло, служби супроводу та реабілітаційні центри); обмежений доступ до освіти та працевлаштування (діти-сироти часто стикаються з перешкодами, коли намагаються здобути якісну освіту або влаштуватись на бажану роботу – це обмежує їхню фінансову незалежність та можливості для самореалізації)⁴.

Джерело інформації: <http://openingdoors.org.ua/ua/boardings>

І лише 10 % цих дітей успішно адаптуються до дорослого життя. Решта, на жаль, потрапляє у небезпечні ситуації – наркотики, проституцію, кримінал, пояснює засновниця БФ «Твоя Опора» В. Татарчук⁵.

Кожній дитині потрібні надійні дорослі поруч, і для дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування, які

виховується в інституційному закладі, таким дорослим може стати наставник – людина, яка добровільно і безоплатно допоможе соціалізуватися, навчатися, сформувати освітню і професійну траєкторію.

Саме держава має дбати про успішний старт у житті тих дітей, які поки залишаються у закладах, переконана екзаступник міністра соціальної політики з питань європейської інтеграції І. Постоловська. Навіть один значущий дорослий у житті дитини, яка зростає без сім'ї, здатен розширити її світогляд, дати їй впевненість і прищепити навички для успішного майбутнього, і саме такою

⁴ Сайт LIGA.net. URL: <https://blog.liga.net/user/yukonotoptseva/article/55907>

⁵ Сайт Еспресо. URL: <https://espresso.tv/suspilstvo-dopomogti-ditini-znayti-sviy-shlyakh-khto-i-yak-mozhe-stati-nastavnikom-dlya-sirit>

людиною може стати наставник, впевнена І. Постолюк⁶.

У свою чергу заступник Голови Верховної Ради України О. Кондратюк звертає увагу, що у Європі вже давно роблять ставку на живі людські стосунки, а не інтернати⁷.

Операційний план заходів на 2024–2026 рр. з реалізації Стратегії забезпечення права кожної дитини в Україні на зростання в сімейному оточенні на 2024–2028 рр. передбачає розвиток наставництва як один із кроків для досягнення цілей цієї Стратегії (Стратегічна ціль 5. Забезпечення можливості дітей та осіб, які мають досвід альтернативного догляду та виховання, налагоджувати соціальні відносини, які сприяють їх успішній інтеграції у життя територіальних громад)⁸.

Наставництво – один із способів індивідуальної підтримки та допомоги дитині, яка проживає у закладі для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, або іншому закладі для дітей⁹.

Дослідження Making a Difference: An Impact Study of Big Brothers Big Sisters провідної організації індивідуального наставництва для молоді в США Big Brothers Big Sisters of America, яке базується на 30-річних даних, підтверджує позитивний вплив інституційно впровадженого наставництва на поведінкові, освітні та соціальні результати: підлітки, які брали участь у програмі наставництва, на 46 % рідше починали вживати наркотики, на 27 % – алкоголь, на 32 % рідше вчиняли прояви агресивної або асоціальної поведінки, мали вищу шкільну відвідуваність, кращі

навчальні результати та вищу впевненість у власному академічному потенціалі порівняно з контрольними групами¹⁰.

Як стверджує президент і генеральний директор організації Big Brothers Big Sisters Південно-Центрального регіону Пенсильванії Емі Рот, це національне дослідження служить потужним свідченням трансформаційного впливу наставництва. Дані підтверджують, що наставництво не просто створює можливості; воно змінює траєкторію життя молоді людини. За його словами, «коли ми надаємо молоді можливості через наставництво, ми інвестуємо в їхню здатність робити внесок у суспільство, долати бар'єри та досягати тривалого успіху»¹¹.

Слід зазначити, що міжнародні аналітичні звіти підтверджують економічну доцільність і довгостроковий мультиплікативний ефект програм наставництва та раннього втручання для дітей і молоді, які перебувають у складних життєвих обставинах.

Зокрема, згідно з даними Світового банку (Ukraine – Investing in Social Protection for Inclusion, Resilience, and Efficiency, 2022), кожен долар, інвестований у дітей групи ризику, зокрема через індивідуальний супровід та ранню підтримку, може забезпечити економічне повернення у розмірі до семи доларів за рахунок зниження витрат, пов'язаних із безробіттям, залученням до правопорушень та іншими наслідками соціального виключення¹².

Чинне українське законодавство не враховує зміни, пов'язані із децентралізацією, реформою систем охорони здоров'я, освіти та соціального захисту, реформою системи догляду та підтримки дітей (деінституціалізацією), розвитком мережі послуг у громадах, сучасними підходами до реалізації державної

⁶ Єдиний вебпортал органів виконавчої влади України «Урядовий портал» URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/rozvytok-nastavnytstva-dlia-ditei-bez-batkivskoho-pikluvannia-vidbuvsia-treninh-dlia-hromadskykh-orhanizatsii-i-tsentriv-sotssluzhb>

⁷ Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/Top-novyna/262133.html>

⁸ Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1201-2024-%D1%80#Text>

⁹ Сайт Загальнонаціональної онлайн-платформи про сімейні форми виховання. URL: <https://dity.gov.ua/uk/mentoring/about>

¹⁰ Сайт Big Brothers Big Sisters of America. URL: <https://www.bbbs.org/impact/>

¹¹ Сайт Big Brothers Big Sisters of South-Central PA. URL: <https://www.bbbscpa.org/post/big-brothers-big-sisters-of-america-launches-groundbreaking-research-on-the-long-term-impacts-of-men>

¹² Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/pubFile/2864527>

дитячої, молодіжної та соціальної політик, а також наслідками агресії РФ в Україні.

Зокрема, нормативне визначення наставництва, закріплене у ст. 1 та у ст. 171 Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», обмежує його застосування виключно дітьми, які мають юридично встановлений статус дитини-сироти, дитини, позбавленої батьківського піклування, та зараховані на цілодобове перебування до закладів.

Як наслідок, наставництво залишається недоступним для широкого кола вразливих осіб: тих, хто втратив одного з батьків-військовослужбовців, постраждав внаслідок агресії РФ, проживає у гуртожитку після випуску з інтернату, або є малолітньою вагітною чи одинокою молодою матір'ю.

За відсутності належного законодавчого врегулювання наставництво в Україні існує лише завдяки зусиллям громадських організацій, не інтегрується у міжвідомчу взаємодію, не підлягає координації, обліку чи супроводу на національному рівні, а відтак – не може бути масштабоване та сталим.

Це становило не лише правову прогалину, а й створювало прямий бар'єр для реалізації стратегічних державних зобов'язань, які передбачають доступ кожної дитини та молоді особи до індивідуальної підтримки, участі та розвитку.

Наприклад, як зазначили у БФ «Твоя опора», завдяки проєкту «Наставництво – Твоя опора», який розпочався у грудні 2024 р. і був спрямований на підтримку підлітків з інтернатних закладів і мав на меті підготовку дітей до самостійного життя через регулярну взаємодію з відповідальними дорослими наставниками, у Києві та області висловили бажання стати наставниками понад 500 людей, проте, діюча модель наставництва не дозволила їм скористатися цією можливістю повною мірою¹³.

¹³ Сайт БФ «Твоя опора». URL: <https://tvoya-opora.org/news/inna-miroshnychenko-ta-bf-tvoya-opora-zminyuyut-systemu-nastavnytstva-dlya-ditey-zakon-pidpysav-prezydent>

Відсутність законодавчого врегулювання наставництва також перешкоджає належному виконанню Україною міжнародних і національних зобов'язань, зокрема реалізації положень Конвенції ООН про права дитини щодо права на індивідуальну підтримку та сталі соціальні зв'язки, впровадженню цілей Національної стратегії забезпечення права кожної дитини на зростання в сімейному оточенні (2024–2028) у частині успішної інтеграції осіб у життя громад, а також реалізації Національної молодіжної стратегії до 2030 року та Європейської молодіжної стратегії до 2027 року в частині розвитку життєстійкості, самозарадності та участі молоді в суспільному житті.

Логічною ланкою у реалізації Стратегії забезпечення права кожної дитини на зростання в сімейному оточенні, зокрема її стратегічної цілі щодо розвитку соціальних зв'язків та успішної інтеграції дітей і молоді в життя громади, та в умовах відсутності у правовому полі України цілісного регулювання наставництва як окремого інституту добровільної, безоплатної та регулярної підтримки дітей та молодих осіб, став Закон України № 4744-IX «Про наставництво» від 18 грудня 2025 р. (набув чинності 16 січня 2026 р., вводиться в дію 16 липня 2026 р.).

Документ встановлює правові, організаційні та процедурні засади діяльності наставників і державну політику у цій сфері. Головне завдання дорослого – допомогти дитині повірити у власні сили, набуті важливих життєвих навичок і відчутти стабільну підтримку.

Наставництво стосуватиметься дітей від 10 років і молоді до 23 років. Його запроваджуватимуть лише за згодою батьків або законних представників, а також самої дитини.

Новий Закон передбачає:

– визначення категорій осіб, щодо яких може здійснюватися наставництво, включно з дітьми-сиротами, дітьми, позбавленими батьківського піклування, дітьми у складних життєвих обставинах, дітьми загиблих захисників, постраждалими від воєнних дій, депортованими або переміщеними дітьми, неповнолітніми вагітними, одинокими мамами до 23 років та особами віком

18–23 років, які перебувають у закладах цілодобового перебування;

– запровадження індивідуального (один наставник – одна дитина) та корпоративного (коли долучаються компанії, колективи та фахівці) наставництва;

– встановлення вимог до кандидатів у наставники та критерії недопущення осіб до наставницької діяльності;

– створення соціальної послуги з організації наставництва та визначення суб'єктів, які братимуть участь у її реалізації;

– запровадження механізмів обліку, моніторингу, супроводу та державного нагляду у сфері наставництва¹⁴.

Так, відповідно до Закону, наставником може стати особа, яка: досягла 21 року; є дієздатною; має громадянство України та постійно проживає на території України; пройшла курс підготовки з наставницької діяльності; отримала позитивний висновок про можливість провадження наставницької діяльності; уклала письмовий договір про наставництво відповідно до Закону.

Джерело інформації:

https://rada.info/upload/users_files/26432760/6e64b882c30f937be523aa53d644dfbc.jpg

За словами співавторки документа, голови підкомітету у справах сім'ї та дітей, народного депутата від «Слуги Народу» Т. Скрипки, корпоративне наставництво передбачає діяльність юридичних осіб – підприємств, установ та організацій, спрямовану на соціальну, освітню та професійну підтримку дітей і молоді, щодо яких може здійснюватися наставництво. Корпоративне наставництво може здійснюватися щодо осіб, які досягли чотирнадцятирічного віку. Законом також визначено права юрособи, яка здійснює корпоративне наставництво.

Корпоративне наставництво може реалізовуватися шляхом:

– створення умов для залучення найманих працівників до програми наставництва;

– організації екскурсій та ознайомчих візитів для осіб, щодо яких може здійснюватися

наставництво, з метою ознайомлення з професійною діяльністю, умовами праці та специфікою різних сфер зайнятості;

– регулярного проведення освітніх та профорієнтаційних заходів для осіб, щодо яких може здійснюватися наставництво, із залученням різних фахівців;

– сприяння формуванню професійних навичок та компетенцій, необхідних для успішної інтеграції осіб, щодо яких може здійснюватися наставництво, на ринку праці;

– забезпечення проходження практики, стажування або працевлаштування для осіб, щодо яких може здійснюватися наставництво та які можуть бути охоплені такою формою

¹⁴ Єдиний вебпортал органів виконавчої влади України «Урядовий портал». URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/verkhovna-rada-pryiniala-zakon-pro-nastavnytstvo>

підтримки, із наданням супроводу таким особам під час адаптації та набуття професійного досвіду¹⁵.

Запровадження супроводу і супервізії наставників – ще одна новація Закону. Документ прямо передбачає, що наставники мають отримувати підтримку – консультації, навчання, допомогу у складних ситуаціях, профілактику емоційного вигорання, що дозволить забезпечити сталість, якість і безпечність наставництва для всіх сторін. Наставництво офіційно визнається як окрема соціальна послуга, що дає змогу громадам фінансувати підготовку та супровід наставників із місцевих бюджетів.

Закон вводиться в дію через шість місяців з дня набрання чинності. За півроку з дня опублікування, уряд має виконати алгоритм дій, щоб цей він запрацював. Зокрема:

- розробити та затвердити Порядок організації та здійснення наставництва;
- привести свої нормативно-правові акти у відповідність із цим Законом;
- забезпечити приведення міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади їх нормативно-правових актів у відповідність із цим Законом та прийняття нормативно-правових актів, які з нього випливають;
- протягом одного року з дня опублікування закону, уряд має поінформувати парламент про стан його виконання.

Експерти зазначають, що цей Закон є стратегічним кроком для соціалізації молоді в умовах війни, адже він допомагає компенсувати брак сімейного виховання та готує підлітків до викликів сучасного світу. Він закладає не просто юридичну основу, а цілу філософію системної підтримки та взаємної турботи в суспільстві¹⁶.

Кожна дитина потребує взірців для наслідування та наставників, які

спрямовуватимуть її на початку життєвого шляху, особливо в умовах стресу воєнного часу, наголосив голова представництва ЮНІСЕФ в Україні

М. Мамедзаде. За його словами, правильне спрямування та підтримка можуть кардинально змінити життя молодого покоління й допомогти дітям та підліткам знайти власний шлях, подолати виклики та вповні розкрити свій потенціал.

Варто чітко розмежовувати сирітство реальне і соціальне. Десятки тисяч дітей і молодих людей зростають без дорослих поруч, і лише невеликий відсоток з них має статус сиріт. Завдяки Закону розширили перелік осіб, які можуть мати наставника, продовжуючи просувати важливість наставництва в регіонах, коментує новий Закон амбасадорка БФ «Твоя опора» І. Мірошніченко.

Для нас було принципово не просто допомагати точково, а довести, що наставництво може працювати як масштабна, контрольована і відповідальна соціальна модель. Те, що в Законі розширили можливості для дітей і наставників, а організація наставництва закріплюється як соціальна послуга, що передбачає державний облік, моніторинг, супровід та нагляд, а також визначення суб'єктів, відповідальних за її надання, означає перехід від ініціатив окремих команд до державної політики з чіткими правилами та відповідальністю, зазначає засновниця БФ «Твоя опора» В. Татарчук.

За словами І. Мірошніченко, наступні півроку стануть найважливішими для Закону. Адже його реалізація на практиці матиме залежність від своєчасного ухвалення урядом низки нормативно-правових актів передусім Мінсоцполітики. Від цього етапу залежить, чи зможе наставництво запрацювати як повноцінний інструмент соціальної політики, переконані у БФ «Твоя опора»¹⁷.

Наставництво, через недостатню обізнаність та несистемний підхід, не набуло необхідних масштабів, наголошують фахівці.

Саме тому на Дія.Освіта з'явився новий освітній серіал «Наставництво: що, для кого і як

¹⁵ Сайт LIGA.net. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MN031101>

¹⁶ Сайт політичної партії «Слуга Народу». URL: <https://sluga-narodu.com/rada-rozghliane-zakonoproiekt-pro-nastavnytstvo-tetiana-skrypka-rozpovila-pro-kliuchovizminy-do-druhoho-chytannia/>

¹⁷ Сайт друкованого видання «Нова доба». URL: <https://surl.li/lezqgm>

працює» (<https://diia.link/r/8b61>). Він створений для всіх, хто хоче стати підтримкою для дітей і молоді або вже має досвід наставництва, волонтерства чи роботи у соціальній та освітній сферах.

Серіал складається з 10 серій тривалістю від 4 до 10 хв, у яких простою мовою пояснюється суть наставництва, його можливості, ризики та практичні інструменти для щоденного застосування. Наприклад: що таке наставництво та чим воно відрізняється від разового волонтерства чи благодійності; хто може бути наставником або наставницею; як будувати безпечні, довірливі стосунки з дітьми та молоддю з урахуванням вікових і психологічних особливостей; як підтримувати розвиток самостійності, життєстійкості та здорових соціальних зв'язків; як діяти разом із дитиною або молоддю людиною, а не замість них, і водночас запобігати емоційному вигоранню; які ризики можуть виникати у процесі наставництва та як формувати власне коло підтримки; як долучитися до наставництва й розвивати його у своїй громаді.

Освітній серіал створений так, щоб кожна людина – незалежно від попереднього досвіду – могла зрозуміти суть наставництва та діяти відповідально й усвідомлено. У серіалі задіяні І. Мірошніченко, Є. Константиновський, К. Невдоха, С. Юдіна, Ю. Дідула та Ю. Марчук.

Освітній серіал створений для платформи Дія.Освіта Офісом дітей та молоді «ДійМО» при Мінсоцполітики України, ГС «Українська мережа за права дитини», Координаційним центром з розвитку сімейного виховання та догляду дітей у межах проєкту «Підтримка дітей і молоді з досвідом перебування в альтернативних формах догляду», що реалізується ЮНІСЕФ та Мінсоцполітики за фінансової підтримки Федерального міністерства економічного співробітництва і розвитку Німеччини (BMZ) через державний банк розвитку KfW, Європейського Союзу та уряду Швеції¹⁸.

¹⁸ Сайт Дія.Освіта. URL: <https://osvita.diia.gov.ua/courses/mentorship-what-it-is-who-it-is-for-and-how-it-works>

Наставництво – один із практичних інструментів, який допомагає пройти складні переходи і не залишатися наодинці. Але ця роль вимагає підготовки та відповідальності. Саме тому важливо давати людям чітке та реалістичне розуміння, як наставництво працює в межах реформи і як може доповнювати інші послуги для дітей та молоді, наголосила голова правління ГС «Українська мережа за права дитини» Д. Касьянова. Серіал – це той ресурс, якого так бракувало всім, щоб зрозуміти: чи готові вони зробити крок у наставництво, додає наставниця для підлітків з інтернатного закладу та менеджер з розвитку наставництва в Офісі дітей та молоді «ДійМО» С. Юдіна.

У свою чергу, голова Координаційного центру з розвитку сімейного виховання та догляду дітей І. Тулякова переконана, щоб бути опорою для дітей, наставництво має бути організовано безпечно та професійно, і цей серіал дає всім, хто хоче підтримувати дітей і молодь, чіткі орієнтири та інструменти для усвідомлених дій¹⁹.

До речі, для того, щоб наставництво було організоване безпечно і професійно, у Львові у вересні 2024 р. відбувся дводенний національний діалог «Об'єднані наставництвом». Метою діалогу було створити простір для взаємодії та співпраці, об'єднавши представників влади, державного та громадського сектору, які зацікавлені та здійснюють реалізацію наставництва в Україні, задля обміну досвідом, напрацюваннями, ідеями та найкращими практиками, а також задля розбудови стратегій, спрямованих на покращення якості імплементації наставництва²⁰.

У квітні 2025 р. представники дев'яти обласних центрів соціальних служб і понад

¹⁹ Офіційний вебсайт Міністерства соціальної політики, сім'ї та єдності України. URL: <https://www.msp.gov.ua/press-center/news/yak-pidtrymuvaty-ditey-i-molod:-prem'yera-osvitnoho-serialu-pro-nastavnytstvo-na-diya.osvita>

²⁰ Офіційний вебсайт Міністерства соціальної політики, сім'ї та єдності України. URL: <https://www.msp.gov.ua/press-center/news/%22ob'yednani-nastavnytstvom%22:-u-lvovi-vidbuvsya-natsionalnyy-dialoh-shchodo-rozvytku-mentorskykh-prohram-dlya-ditey>

двадцяти громадських та благодійних організацій, які у своїх областях і громадах працюють над розвитком наставництва для дітей без батьківського піклування, які виховуються у закладах інституційного догляду, стали учасниками дводенного тренінгу «Об'єднані наставництвом» у Львові. Метою тренінгу стало підвищення спроможності команд і створення спільного розуміння ролей, етапів та механізмів реалізації програми наставництва. Також обговорили взаємодію між центрами соціальних служб і неурядовими організаціями²¹.

Якщо в Україні більш розповсюдженою є практика наставництва для дітей, що перебувають в інституційних закладах догляду і виховання, то у світовій практиці наставництва переважно не має прив'язки до соціального статусу дитини. Зокрема, до наставництва залучаються як діти, що перебувають у складних життєвих обставинах, діти з груп ризику, діти вулиці, так і діти з благополучних сімей.

Як свідчить досвід іноземних країн, врегулювання правовідносин стосовно наставництва є актуальним і соціально важливим. Підходи країн щодо нормативно-правового регулювання наставництва різняться. В одних країнах (Франція, Швеція, Латвія) правовідносини у сфері наставництва для дитини, яка потрапила у складні життєві обставини, врегульовані на рівні законів. А, наприклад, у Великій Британії та Південній Кореї воно відсутнє.

Законодавство деяких країн-членів ЄС не містить визначення поняття наставництва: «соціальний наставник» (Латвія), «контактна особа» (Швеція). Натомість, у Законі про соціальне забезпечення США визначено, що «наставництво» – це структурована, керована програма, до якої залучаються діти та відповідним чином відібрані, перевірені і навчені дорослі волонтери.

²¹ Єдиний вебпортал органів виконавчої влади України «Урядовий портал». URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/rozvytok-nastavnytstva-dlia-ditei-bez-batkivskoho-pikluvannia-vidbuvsia-treninh-dlia-hromadskykh-orhanizatsii-i-tsentriv-sotssluzhb>

Практично в усіх країнах наставництво над дітьми і молодими людьми, які опинилися у складних життєвих обставинах, розглядається як дієвий інструмент державної молодіжної політики. Здебільшого державна підтримка наставництва здійснюється шляхом запровадження відповідних програм. Програми наставництва різняться за своєю структурою і підходами до їх реалізації, однак, мають спільну мету – надання підтримки.

У США інститут наставництва є важливим елементом державної політики у сфері захисту прав дітей. На теренах цієї країни функціонує чимало організацій, які займаються наставництвом дітей.

Серед найбільш відомих організацій Big Brothers Big Sisters of America, яка об'єднала добровольців-наставників різних категорій дітей, таких як:

діти-сироти, діти, що перебувають у конфлікті з законом, невиліковно хворі діти, діти військовослужбовців та діти з неповних сімей. В організації діє декілька програм наставництва: Наставництво на базі громади (Community-Based Mentoring); Наставництво для дітей військовослужбовців (Mentoring for Military Children), де наставниками можуть бути як і колишні військовослужбовці, і цивільні, підтримка надається не тільки дітям, але й їхнім сім'ям та самим наставникам; Програма Big in Blue (залучення поліції до наставництва, створення міцних та довірливих стосунків між правоохоронними органами та сім'ями); Наставництво у школі (School-Based Mentoring) (допомога дитині відкрити та реалізувати свій потенціал у школі); Наставництво для дітей, чії батьки перебувають у пенітенціарних установах (Mentoring for Children with Incarcerated Parents) (до наставництва таких дітей часто залучають представників місцевих релігійних організацій, які створюють для дитини середовище стабільності та безпеки, щоб вони розвивались як відповідальні молоді особи)²².

²² Розвадовська Т. В. Наставництво як педагогічний феномен. URL: <https://enpuirb.udu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/dcdbf0ee-c57c-436b-9a66-1e124b9da8ba/content>

Нині цей досвід використовується в усьому світі, а самі ці організації мають представництва в інших країнах.

Саме досвід організації Big Brothers Big Sister of America був основою для створення програми наставництва для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківських прав, в Україні. Так, у 2014 р. розпочався українсько-американський проєкт наставництва Education breaks barriers («Освіта долає бар'єри»), мета якого створити рівні освітні можливості для дітей-сиріт, напівсиріт, дітей позбавлених батьківського піклування, дітей із соціально-незабезпечених сімей, що навчаються у школах-інтернатах. За підтримки організацій Omnis та Sublimitas (громадські організації в США, які допомагають дітям-сиротам або дітям, позбавленим батьківського піклування, отримати освіту, зокрема, в Україні) у тісній співпраці з проєктом наставництва «Одна надія» та комісією УГКЦ у справах родини були організовані навчальні тренінги для майбутніх наставників²³.

Крім того, у 2016 р. у Львові за підтримки БО «Львівська освітня фундація» та Центру опіки сиріт реалізується програма наставництва для дітей героїв АТО під назвою «Старший брат», мета якої – створити умови для повноцінного розвитку та дозвілля дитини, яка втратила батька в АТО. За зразок була взята програма «Наставництво для дітей військовослужбовців» організації Big Brothers Big Sister of America²⁴.

Цікавим є досвід Великої Британії щодо наставництва для молодих людей. Хоча в державі відсутнє законодавче регулювання згаданого інституту, наставництво відіграє ключову роль у формуванні державної молодіжної політики.

Так, однією з урядових ініціатив стала національна наставницька кампанія, метою якої є заохочення бізнесу та окремих осіб виступати

в якості наставників для неповнолітніх дітей із неблагополучних сімей, які мають проблеми зі здобуттям освіти або виявили бажання припинити навчання.

Урядовий відділ освіти опікується низкою програм у сфері наставництва для неповнолітніх дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах. З 2023 р. на фінансування наставницьких програм було виділено понад 30 млн фунтів стерлінгів. Відділом освіти оприлюднено рекомендації для місцевих органів влади щодо механізму подання заявки на фінансування програм пошуку сім'ї та наставництва.

Наставницька діяльність щодо підтримки неповнолітніх дітей активно запроваджується місцевими муніципалітетами. Зокрема, при муніципалітетах діють наставницькі служби для молоді, метою яких є надання цілеспрямованої підтримки дітям і молоді віком 10–18 років щодо: здобуття освіти або працевлаштування; подолання злочинних проявів та антисоціальної поведінки; запобігання зловживанню шкідливих речовин; побудови здорових стосунків; психічного здоров'я; питань імміграції; сімейних питань тощо.

Привертають увагу і локальні ініціативи. Наприклад, цікавим здобутком мерії Лондона у сфері наставництва над молоддю є розробка Концепції якості наставництва, де представлені передові практики щодо вдосконалення наставництва²⁵.

Відсутнє законодавство щодо наставництва і у Південній Кореї, однак, окремі аспекти врегульовані Законом про волонтерську діяльність.

Профільними міністерствами, муніципалітетами та окремими суб'єктами господарювання реалізуються комплексні проєкти з наставництва, спрямовані на вирішення конкретних проблем дітей і молоді. Наприклад, державну фінансову підтримку отримали програми наставництва для студентів із мультикультурних сімей. Метою цих програм

²³ Сайт Українського Католицького Університету. URL: <https://socialwork.ucu.edu.ua/faculty/science/proyekt-nastavnytstva-osvita-dolaye-bar-yery/>

²⁴ Платформа «Пошуршимо?». URL: <https://shurshannya.com.ua/2016/10/07/yak-stati-starshim-bratom-dlya-ditey-gero%D1%97v-ato-intervyu/>

²⁵ Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://research.rada.gov.ua/uploads/documents/33501.pdf>

є забезпечення потреб студентів і допомога у процесі навчання.

Муніципалітети активно задіяні в процесах формування наставництва для дітей та сімей, зокрема, розробляють стратегії, спрямовані на створення умов для ефективного функціонування системи наставництва. Наставницьку діяльність мають право здійснювати: вчителі-пенсіонери, державні службовці у відставці, студенти коледжів та інші особи, які бажають стати наставниками. Цікавим є те, що наставницька діяльність передбачає отримання матеріальної винагороди.

Привертають увагу й окремі ініціативи стосовно наставництва. Так, Центром соціального захисту Samsung Sorisam за спільної підтримки Корейської асоціації реабілітації інвалідів і Корейського фонду суспільного добробуту реалізовано програму «Наставництво для молоді з інвалідністю», якою передбачено залучення студентів коледжів у якості наставників для дітей і молоді з вадами слуху.

Серед перспективних ініціатив є проєкт Oak Tree Project – програма стипендій та наставництва для дітей-сиріт Південної Кореї, спрямована на наставництво для випускників інтернатних закладів. Метою зазначеної програми є також надання допомоги у здобутті вищої освіти шляхом призначення стипендії і закріплення наставника за кожним підопічним²⁶.

Відповідно до Закону Франції про захист дітей, наставництво означає міжособистісні стосунки з керівництва й підтримки, засновані на взаємному навчанні. Встановлено, що наставник призначається дитині, яка перебуває під опікою Служби опіки над дитиною, за відповідною рекомендацією голови департаменту служби і за згодою батьків або інших осіб, які здійснюють батьківські повноваження, для забезпечення інтересів дитини. Обов'язковим є призначення наставника для дитини, яка починає навчання у коледжі.

Надання допомоги у формі наставництва регулярно оцінюється Службою у справах дітей спільно з асоціаціями, службами, установами,

які здійснюють опіку над дитиною. При такому оцінюванні обов'язково враховується думка дитини щодо ефективності наставництва.

У 2021 р. уряд почав реалізацію ініціативи щодо підтримки в навчанні та сприяння вступу у професійне життя всіх молодих людей віком від 15 до 30 років. Зокрема, запроваджено програму «1 молода людина, 1 наставник», яка розрахована на молодих людей, які: проживають у сільській місцевості; мають проблеми із законом; перебувають під опікою або виходять з неї; є біженцями; є студентами і перебувають у складних життєвих обставинах; є молодими опікунами; є особами з обмеженими можливостями тощо.

Привертає увагу досвід Франції у контексті популяризації наставницької діяльності для дітей і молоді на національному рівні, насамперед наставництво визнано Великою національною справою 2023 р. Таке визнання дало змогу організувати національну комунікаційну кампанію для підвищення обізнаності громадян про наставництво та заохочення їх до наставництва. Цей досвід може бути корисним для України.

Активно задіяні в кампаніях популяризації наставництва серед молоді неурядові організації Франції. Наприклад, у 2022 р. Фонд «Подолай бідність» проводив протягом шести місяців дослідження з метою оцінки впливу наставництва на молодих людей, результати якого демонструють здатність наставництва сприяти у вирішенні проблем молодих людей:

- 71 % підопічних відмічають, що наставництво посилює їх бажання досягти успіху у навчанні;
- кожний п'ятий молодий підопічний називає наставника людиною, на яку можна покластися;
- 77 % молодих підопічних відмічають, що розмови з наставником допомогли їм стати більш наполегливими²⁷.

Відповідно до Закону Латвії про захист прав дитини, дитина, яка не отримує належного батьківського піклування, має право на

²⁶ Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://research.rada.gov.ua/uploads/documents/33501.pdf>

²⁷ Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://research.rada.gov.ua/uploads/documents/33501.pdf>

державну соціальну допомогу та соціальні послуги в органах місцевого самоврядування. Однією із форм соціальної допомоги для дітей, сімей із дітьми і молодих людей є послуга соціального наставництва, який надається муніципальними соціальними службами. Роль соціального наставника полягає в тому, щоб допомогти особі набутти навичок щодо успішного планування та управління життям, а також налагодження співпраці з різними установами та фахівцями.

Відповідно до законодавства послугами соціального наставництва мають право скористатися особи від 16 до 24 років. Проте уряд Латвії планує розширити перелік осіб, які мають право скористатися послугами соціального наставництва. Зокрема, планується запровадити послуги соціального наставника для дітей із наркотичною залежністю з метою зменшення ризику рецидиву.

Зауважимо, що в законодавстві відсутнє визначення поняття «наставництво» або «наставник»²⁸.

У законодавстві Швеції також відсутнє поняття наставництва. Відповідно до Закону про соціальні послуги рада соціального забезпечення муніципалітету уповноважена призначати спеціальну особу (контактну особу) або сім'ю (контактну сім'ю) з метою надання допомоги особі та її найближчим родичам в особистих справах, якщо особа заявила про це. Законом визначено коло осіб, яким може бути призначена така соціальна допомога. Зокрема, спеціально кваліфікована контактна

особа призначається особі, яка не досягла 21 року і потребує спеціальної підтримки для протидії ризику зловживання речовинами, що викликають залежність, злочинної діяльності або будь-якої іншої соціально деструктивної поведінки. Управління соціального забезпечення муніципалітету здійснює постійний нагляд за наданням допомоги контактними особами

У країні також функціонує низка некомерційних організацій, які займаються наставництвом для дітей і молоді, наприклад, Mentor Sweden, метою якої є наставництво молоді та пропагування здорового способу життя, профілактика вживання алкоголю та наркотиків²⁹.

Отже, система наставництва в інституційних закладах догляду та освіти є найважливішим інструментом соціалізації дітей та їхньої підготовки до самостійного життя.

Прийняття Закону України «Про наставництво» – це початок важливої соціальної трансформації, спрямованої на посилення підтримки вразливих дітей і молоді, що допоможе знизити ризик соціальної ізоляції випускників інтернатних установ, сприятиме розвитку волонтерського руху та громадської активності серед дорослих українців. Закон закладає основу для соціальної політики, де кожна дитина отримує можливість відчувати турботу, підтримку та віру у власні сили, та створює умови, за яких дитина, що переживає труднощі, може знайти поруч дорослу людину, яка щиро перейматиметься її майбутнім і готова допомогти.

²⁸ Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://research.rada.gov.ua/uploads/documents/33352.pdf>

²⁹ Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://research.rada.gov.ua/uploads/documents/33352.pdf>